

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ

(ՔԱՂՈՒԱԾՔ)

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ԽԱ.

Էջ 126. տող 1. « Յետ երից աւուրց համբաւն հռչակեալ պարկեշտութեան զանազան գեղեցկութեանն Հոփսիմեայ ի մէջ բաղմամբոխ հրապարակաց, լինէր... » Ուղղ. « Հրապարակաց լնոյր »:

ԽԵ.

Էջ 126. տող 8. « Իսկ ի տեսիլ գեղոյ նորա կուտեալ և երեսլ, զեղեալ խռռն կաճառացն կուտակէր »: — Ուղղ. « Կուտեալ դիզեալ, զեղեալ խռռն կաճառ տամ կացն կուտակէր »: Կամ « զեղեալ խառնազանն ռամկացն կուտակէր »: Հոփսիմեայ գեղեցկութեան համբաւն քնական բան է որ ռամիկ խառնազանն ժողովուրդը իրարու վրայ դիզուէին, քանի որ նոյն իսկ նախարարներն և մեծամեծ աւագանին նոյնպէս տեսնալու համար « զմիմեամբ եւ լանէին »:

ԽԸ.

Էջ 126. տող 21. « Իսկ երանելիքն իբրեւ զիտացին զանմիտ և զշղարարոյ մարդկանն յոռութիւն »: — Ուղղ. « Ճիւղարարոյ կամ շնարարոյ »: Վերջին բառովս անշուշտ կ'ակնարկուէր Հոփսիմեանց գեղեցկութիւնը դիտելու համար խռնուած ամբոխը: Իսկ յիս, և շղոյայ, բառազրքէն դուրս, կը նշանակէ շիտակ,

բարակ և կակուղ ուռ ծառ, և մարդու և ծառի հասակ:

ԽԹ.

Էջ 133. տող 11. « Քաւ լիցի մեզ թէ պարտեցնեն զմեզ մեծութիւնք. կամ խտտը ղեսցնեն զմեզ փափկութիւնք »: — Ուղղ. Պատրեցնեն (?) : Փոխելու մէջ մարդ չի յաղորդիր, այլ կը խաբուի. ուստի քիչ յետոյ երդումն կ'անեն յխաբուելու . . . ոչ զքօսանքէ, ոչ պատրանքէ, և ոչ մեծութենէ. կ'ակնարկուի աւետարանին խօսքը. « պատրանք մեծութեան մտանեն ի սիրտն և հեղձուցանեն զբանն Աստուծոյ »:

Ա.

Էջ 154. տող 22. « Հանել յԱստուածոյն »: Գրելի փոքրատառ: Նոյն էջ 136. տ. 9:

ԱԱ.

Էջ 160. տող 8. « Կամեցեալ որս առնել, երթեալ ի դաշտն փառական նշամակաց »: — Ուղղ. Փառական էշմակաց (?): Պատմութեան պարագաները ցոյց կը տան որ փառական դաշտի հետ կապուած է դիւաց ներկայութիւնը. այդ դաշտը լի էր անշուշտ վայրի խոզերով. ժողովուրդը դեւերին պատկերացնում էր խոզերի կերպարանքով: Շատ հաւանական է որ փա-

ռական դաշտը կոչուում էր դիւսց դաշտ . կամ Հայք այդ դաշտի կիճներին խոզերին կոչուում էին՝ էլմակի, որ վրացերէն դիւսասել է . ուստի « փառական էլմակաց » է դաշտն դիւսաց կամ դիւական : Հոն դեռ հագիւ հասած չհասած Տրդատ կը դիւահարի « ի նմանութիւն վայրենի խոզաց » և անոնց մէջ կ'երթայ բնակիլ . արգելու չեն կարող , զի « ոյժն դիւաց՝ որ ի նմայն հարեալ էին », այսինքն մտած էին՝ դէպ ի եղէգնուտ կը տանէին : Նոյնպէս և « ամենայն մարդիկ որ ի քաղաքին էին՝ նոյն օրինակ դիւարարիք մոլեգնէին » : Կայ ժողովրդի մէջ ասացուածք մի « փառանու գէլ » այսինքն կատղած, սովալուկ, լիւրբ և այլն :

ԱԲ.

Էջ 160. տող 20. « Ելեալ ըստ մարդկային բնութեան արտաքս » : — Ուղղ. Բեռարիւն :

ԱԿ.

Էջ 175. տող 21. « Զիւրդ հնար էր միօրեայ տոկալ մարդկային բնութեանս մարմնոց՝ այնմ ահագին վտանգիւ չարչարանաց » : — Ուղղ. « մարմնոյ . . . վիրապին չարչարանաց » . Հմմտ. էջ 162. տող 16. էջ 175. տող 25, և այլն . ինձ թուի ոչ թէ չորեքտասան չարչարանքներու վըրայ է խօսքը , այլ միայն խոր վիրապին , ուր ըստ դատման ժամանակի մարդկան , մի օր իսկ մարդ չէր դիմանայ , իսկ ինքը 15 տարի ամբողջ կենդանի մնացեր էր :

ԱԴ.

Էջ 189. տող 9. « Արդեաք սկսցուք Գրիստոսի . . . և դուք ունկնդրը լերուք » : — Ուղղ. « Արդ մեք սկսցուք . . . պատմել » :

ԱԵ.

Էջ 210. տող 12. « Թերեւս իսկապառնկ պատուիրանն նենգութեամբ երեւեալ » : — Ուղղ. « Թերեւս իսկականն պատուիրանն նենգութեամբ յերիւրեալ » ?

ԱԶ.

Էջ 211. տող 13. « Սակայն և անդ իբրեւ ի վերայ որդուց հասուցեցոց հայրաբար զթացեալ բարեգործէ » : — Ուղղ. յանցուցեցոց : Հմմտ. էջ 212. տող 23. « Ինքնապատուութիւնով զյանցումացն՝ փրկութիւն գտանիցէ » :

ԱԸ.

Էջ 263. տող 1. « Ինքն պատմեալ զամենայնիւ , ի ներքոյ ամենայնի , ի վերոյ ամենայնի արտաքոյ ամենայնի » : — Ուղղ. « պատեալ զամենայնիւ » , այսինքն աստուածութիւնն , հմմտ. էջ 270. տող 1. « անբաւ զօրութեան որ ի նմանէ է՝ տարածեալ արկեալ զամենայնիւ » :

ԱԹ.

Էջ 238. տող 6. « Եւ սկսնու այնուհետեւ զառակն անցուցանել » : — Ուղղ. ցուցանել . ըստ այնմ . « ցուցանեմ ձեզ զաւետարանն իմ » :

ԱՊ.

Էջ 367. տող 26. « Եւ առ զիս հոգի սուրբ և տարաւ ի դաշտ մի որ լի էր ոսկերօք զօրաց բազմաց » : — Ուղղ. յօրաց կամ յորացեցոց . յայտնի էրեկիէլեան տեսիլն է ուր ասէ « ոսկերք ցամաքեալք » , այսինքն յորացեալք :

ԱՊ.

Էջ 378. տող 21. « Մոլերոյս տարապարտ աճումն կիզարոյս բանջարոցն » : — Ուղղ. սիզարոյս : Այսինքն մուրի , աւելորդ , անպէտք . սէզը խեղդող է միւս պիտանի բանջարներու , ուստի քաղահան կ'անեն :

ԱՊ.

Էջ 382. տող 13. « Զի թէպէտ և ումեք . . . յախերկան կոտորել զանաւանս իւրեանց » . . . դիտելի է որ ախերակ հոս չի նշանակեր « փուռ , աւելորդ » բաներ ինչպէս կը գրէ « Առձեռնք » . այլ կը նշանակէ « ախաք » որ է մատաղ կամ զրհ որ մա-

տուցանէին հեթանոսը կոոց իւրեանց . և ցարդ իսկ Հայոց մէջ մնացել է « արառը » որ դեռ կը պահէ հին « սպիտակ ցլուց և նոխազաց » յիշատակը : Հմմտ. փոքր մի ի ստորեւ « ի գոհ ձենձեւացն զագրութեան պղծութեան շարաւոյն » :

ԹԲ.

Էջ 386. տող 11. « Կապեալ ծունր » : — Ուղղ. Ծունը ?

ԹԳ.

Էջ 478. տող 10. « Ստուարապատ յովրացելովքն հանդերձ շառաւիղօք » : — Ուղղ. շովացելովք ?

ԹԴ.

Էջ 595. տող 3. « Վասն այսորիկ խաւարեալը էաք ի մուկ քառեալք » : — Ուղղ. « ի մուր թաղեալը » կամ « թաթաւեալը » :

ԹԵ.

Էջ 602. տող 12. « Շնորհագիւտ պարգեւեօքն » արդեօք « պարգեւօք » ? : Հմմտ. նոյնն ի Կորեան :

ԹԶ.

Էջ 620. տող 24. « Գրեաց չորս հոգս յամենայն յագարակ տեղիս » : — Ուղղ. ձոդս : Տրդատ չորս ձողաչափ տեղ գիւղեւրը տալիս է քահանայից . այժմ համբալարեղի ասում են , ուրեք և ձողաք . ուրեմն չորս ձողաչափ քաւական է մի ընտանեաց :

ԹԷ.

Էջ 623. տող 17. « Եւ զնկարեալ տեւդի տանն Աստուծոյ շինեաց » ցցոցեալն նմա ի տեսլեանն գյառաջագոյն դրոշմեալն իւր » : — Ուղղ. զնկարտեալ :

ԹԸ.

Էջ 625. տող 23. « Եւ բազում միւս առաջ կարմտելոցն մխիթարական վարդապետութեամբն » : — Ուղղ. « մեկառաւ րաց » :

ԹԹ.

Էջ 627. տող 10. « Եւ զայլոց անուանութէ և կամլիցի ոք , ոչ կարասցէ շարժել » : — Ուղղ. շարել : Արդարեւ ցրմբու ուղուց թիւը , այն էլ անշուշտ ոչ բոլորին , բաւական է որ կրցնէ շարել հեղինակս . իսկ միւս եպիսկոպոսացն որ ձեռնադրուեցան ի Գրիգորէ « աւելի քան չորեքհարիւր եպիսկոպոս » դժուարին էր շարել . անտեղի է շարժել :

Թ.

Էջ 629. տող 7. « Հասանէր յառաջագոյն ի դաստակերտն իւր յԴոստանտակն , Այրարատեան գաւառին ի Վաղարշապատ քաղաքն » :

Հ. Աւիշան (տե՛ս Արարատ , 1890 , էջ 204) կ'ըսէ սոյն անուան մասին զոր Ընտանտակն եւս կարդացած է ձեռագրաց մէջ . « այս բառ նորալուր առ մեզ հաւաստի ի պարսկականէն Զնայ (Ռուսդակ) բառ վկայութեան Եւագոյրի արարացւոյ աշխարհագրի ի սկիզբն ԺԳ դարու , նշանակել երկիր մշակեալ յորում իցեն աւանք , այլ և քաղաքը » բայց ոչ մեծամեծք . և այս ի դէպ գայ նախագրեալ կոչման և ծաւալական դրից քաղաքին , յերկոսին կամ յերեսին դարս անդ բարգաւաճաւ նացն » : Իսկ « Ն. Մառ ցցուց հաստատապէս թէ յատուկ անուն չէր այն , այլ երկու պարսիկ բառերու բարդութիւն մի (տոյղ և ստակ) որ կը նշանակէ առտով ոռոգող այգի » : (Գեւեցերի փառաստու Բռնգանդ , թրգմ. Հ. Թորոսեան , Վենետիկ , 1896 , էջ 107 , ծնթ.) :

Կարելի չէ՞ և մի այլ բացատրութիւն : Կորիւն Մեսրոպրայ համար ասէ . « դիմեալ իշանէր յանկարց և յանդարման տեղիս Գողթան : Այլ և ընդ առաջ ելանէր նմա իշխանն Գողթան » . էջ 7. տող 27 : Եւ զկնի երբ վիճակի Ս. Մեսրոպրայ ի սփիւսս հերանոսաց գնալ « երթեալ իշանէր առ ոռոս տունն Գողթան » յառաջին դաստակերտն իւր » , էջ 14. տող 14 : Աջակից է սրբոյն իշխան գաւառին Շարաթ

(Սմբատ²⁾։ Ուրեմն Ս. Մեսրոպը առաջին անգամ մուտ գործելով ի Գողթն, ըստ այնմ ժամանակի սովորութեան պիտի գնար տեսնելու տեղւոյն իշխանին. այդ պատիւը մեծամեծ մարդկանց³ բազմատրոււմ է « գնալ յոտս մեծիկ կամ տունն ». ուստի « իջա- նէր առ ոտս տանն Գողթան » նշանակում է Մեսրոպ գնաց Գողթան իշխանին ոտըը յարգանքի և պատուի համար, կամ որ նոյնն է « առ ոտս Տանն Գողթան »։

Կարելի չէ՞ ենթադրել թէ որպէս Մեսրոպ ի կորեան՝ Գրիգոր Լուսաւորիչ եւս փութայ « իջանել առ ոտս Տանն Այրարատեան գաւառին », այսինքն Վաղարշապատ, ուր էր Թազաւորն և որ էր սեփական կայան Արշակունի Թագաւորաց։

Հ. Գ. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ

Հ Ի Ն Դ Ե Մ Ք Ե Ր

Ծ Ի Ն Ա Ս

Գահիրէի հայկական Լսարանին

Բ.

Խոնամերու ընտանիք մը. — Զաքարիա Վաղարշապատցոյոյմ յիշատակարար մը,

Շահի Խասենք՝ որ Զուլայի Հայոց ներկայացուցիչ տունն էր տէրութեան դիմաց, հին և հարուստ ընտանիք մ'էին, որուն փայլն ու առատածնունդինը ազգին բոլոր գաղութներուն վրայ կը տարածուէր։ Հնագոյն դէմքը՝ որ ծանօթ է մեզի այս ընտանիքէն՝ Սաֆար ոսմ և է իր որդին Խոնա Խաչիկ, հին Զուլայի բնակիչներ՝ որոնք արդէն Վենետիկոյ հետ յարաբերութիւններ ունին։ 1603, յունուար 10, վախճանելով ի Վենետիկ Յովհաննէս ոսմ Զուլայեցի, որդի Պապայ, իր կտակին մէջ, գրուած նախընթաց զեկտեմբեր 16, որուն գործադիր յայտարարած էր իր ճամբու ընկեր ու հայրենակիցը Սիմոն, կը

յանձնարարէ իր ապրանքները ծախել, երթալ ի Սիրիա, անկից ալ Զուլա, և անոնց գինը յանձնել Սէֆէրի որդի Խաչկայ¹։ Խաչիկ ահագին հարստութեան տէր կը դառնայ ու կ'առնէ Խոնա տիտղոսը, Խոնա Խաչիկի որդիքներուն, որուն Խոնա տիտղոսը այլ եւս ժառանգական պատուանունը կը դառնայ իր ընտանեաց մէջ, կը հանդիպինք արդէն Սպահանի Զուլային մէջ, Խոնա Սաֆարին և Խոնա Նազարին։ Խոնա Սաֆարին չորս որդիքներն ալ, Մելիք Աղա, Ֆրանգիւլ պարոն, Սուլթանուն պարոն, Զաւալ պարոն, հարստութեան և դիրքի տէր ըլլալով հանգիստ՝ տոհմին ներկայացուցիչը Խոնա Նազարին ընտանիքը կը մնայ, որուն անդրանիկ որդին՝ Սարֆրազ գերազանց եղաւ ոչ միայն ըսն իր հօրեղբոր որդիքներն՝ այլ և ըսն իր կրօնը եղբայրներն պարոն Էլիազը ու պարոն Հայկազն, որոնք ամէնքն ալ իրենց ազնուական մօր՝ Յուլիտայի խնամոց տակ մեծցած էին։ Սարֆրազ կը ժառանգէ Խոնա տիտղոսը, զոր յետոյ պիտի թողու իր որդւոյն՝ որ փաղաքշարար Վաթան կը կոչուէր, և յետոյ եղաւ Խոնա Վաթանը՝ որուն վրայ այնքան գովեստով կը խօսին ժամանակակիցները։ Խոնա Խասենց տունը տեսակ մը արքունիք դարձած է, ուր բարձր ու ազնիւ գաղափարներու հետամուտները կը գտնեն պաշտպանութիւն, քաջակերութիւն, բարեկեցութեան ու փառքի ճամբան։

Յուցնելու համար աստիճանը այն յարգանքին, սիրոյն, և հիացման՝ որով պաշարուած էր այս ընտանիքը, բաւական կը համարիմ օրինակել հոս այն յիշատակաբանը՝ զոր գետեղած է Զաքարիա Վաղարշապատցի, Վանահայր Յովհաննա վանիկ և զարուն ամենէն զիտուն ու պատկառազեղեղի անձնաւորութիւնը, 1658 տարւոյն լոյս տեսած Աստուածաշունչի մը մէջ, զոր գրել տուած էր Խոնա Վաթան։ « Բայց հռչակաւորն յայնժամ և յայժմուս ի մէջ Զուլայեցեացն, Շահի Խասենց Խոնա Խաչիկի որդիքն էին, երեւելիք, փառաւորք, մեծաշուք և մեծահանդէպ